

О АКТУЕЛНИМ ПИТАЊИМА У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

(Зона Мркаљ, *На часовима српског језика и књижевности*,
Завод за уџбенике, Београд, 2011)

Нова књига Зоне Мркаљ намењена је, првенствено, наставницима српског језика и књижевности и њиховим будућим колегама, студентима србистике. Настала је као резултат ауторкиног бављења “посебном методичком проблематиком која је везана за решавање многих актуелних питања и недоумица у настави књижевности” (7), што објашњава разноликост и ширину тема којима се приручник бави. Неки од радова обједињених књигом већ су, у различитим приликама, презентовани научној и стручној јавности, док се други, у деловима или у целости, први пут овде објављују (видети „Библиографску белешку“ на крају књиге).

Сви текстови груписани су у две веће целине.

Прву, под називом „Књижевни текстови у уџбеницима, приручницима и школским програмима“, чини седам студија које насловну проблематику сагледавају са различитих аспеката и из специфичних, на одређени начин привилегованих позиција. Ауторка се бави читанком, као средиштем уџбеничког комплета; учењем књижевности у дијаспори; проблематиком функционалног повезивања наставе књижевности и језика; изменама у наставним програмима у основној школи; неким аспектима проучавања народне књижевности; Доситејевом басном у настави и тематиком Косова и Метохије у наставним програмима и читанкама.

Студија о читанци у основној школи настала је на основу приређивачког искуства ауторке која је и сама радила на концепцији неколико ових основношколских уџбеника. За стручно едукованог читаоца (наставника) текст је својеврсни методички подсетник на теоријске основе и препоруке за добро поступање приликом школског проучавања градива из књижевности и језика, које, у већини наставних ситуација, може бити подржано употребом читанке. Ауторка се, наиме, бави начинима на које уз помоћ читанке може бити организован и моделован процес усвајања знања, од поступака локализовања текста, преко планирања распореда савладавања градива, проучавања књижевнотеоријских појмова, до при-

мене истраживачких пројеката за читање. Указујући на мањкавости и недостатке који се могу уочити у постојећим читанкама различитих издавача, ауторка издваја читанке Завода за уџбенике као добар пример који углавном у свим аспектима задовољава бројне и комплексне методичке захтеве.

На низу конкретних примера из градива за шести разред указано је на могућности читанке да послужи као интегративна основа за повезивање градива из књижевности и језика, на чему савремена методика инсистира. „Могућности су бројне, комбинације неисцрпне, а на наставнику је да пажљивим планирањем осмисли редослед по којем ће се наставни садржаји уводити, обрађивати, ширити и уклапати тако да се и приликом обнављања већ наученог садржаја, захваљујући одабраном књижевном тексту, одређени појмови сагледају из новог угла. У том смислу, и аутори читанки позивају се да остваре оваква повезивања и својим сугестијама унапреде рад у школи.“ (16)

У мноштву корисних методичких инструкција и савета које текст садржи, посебно су важни они који се односе на оспособљавање ученика за коришћење уџбеника, као и на подстицање ђака да повремено начине самосталан пројекат за истраживачко читање књижевног текста. Ово, наравно, подразумева да је претходно сам наставник пажљиво проучио читанку, још пре почетка школске године и приступања изради годишњег и месечних планова рада. Једино тако биће могуће у потпуности искористити све потенцијале одређеног уџбеника.

У овој студији Зона Мркаљ бави се и типовима налога у радној апаратури која прати текстове у читанкама. Указујући на значај и карактеристике добро конципираних радних налога, ауторка посебно скреће пажњу на пропусте и нелогичности које се у њима могу срести у читанкама за млађи узраст, а бави се и (потребном) унутрашњом везом између радних налога у читанкама и ученичких умећа и постигнућа дефинисаних образовним стандардима из књижевности.

Конечно, ауторка открива да се критеријуми за акредитацију уџбеника стварају на основу увида у понуђени материјал који се вишеструко процењује и добија неколико оцена. То су: „оцена квалитета налога; оцена веродостојности и ваљаности изложеног материјала; оцена узрасне прилагођености; оцена структуре и организације текста; оцена функционалности илустрација и специфични елементи од значаја за укупну процену квалитета.“ (26/27) Ово су корисне информације не само за наставнике и професоре који су у својој наставној пракси у позицији да, од више понуђених, бирају уџбенике којима ће се њихови ученици служити, него и за будуће ауторе читанки.

Друга студија бави се учењем књижевности у дијаспори. Овај текст је вишеструко занимљив, како због специфичности саме проблематике која се и у стручној литератури не обрађује често, тако и због чињенице да је поново реч о запажањима и промишљањима ауторке као особе која је учествовала у састављању *Посебног програма основног образовања и васпитања у иностранству*. Основни проблем, посматрано с аспекта реализације наставе књижевности, лежи у чињеници да је та настава у дијаспори у скоро свим својим сегментима подређена основном циљу – описмењавању ученика и њиховом оспособљавању да говоре и читају на матерњем језику. Да би се тај циљ остварио врло често се књижевни текстови адаптирају, а те адаптације нису увек изведене на најбољи начин. Уместо таквог поступања које нарушава интегритет уметничког текста, ауторка напомиње да је боље „одабрати одломке једноставније за разумевање, које ће пратити одговарајућа објашњења, него деформисати примарани текст“ (28). Такође, основном циљу подређено је и тумачење књижевноуметничких дела на часу, због чега је оно врло често у другом плану. Израда квалитетног и функционалног уџбеника којим би ова настава била подржана отежана је и низом других околности, као што су непознавање матерњег језика, различит узраст ученика у групи, ограничен фонд часова од којих је већина усмерена ка настави српског језика и неопходност корелације са осталим наставним садржајима (познавање завичаја и отаџбине, основе културе, слободне активности). Ауторка указује и на неколико врло конкретних проблема пред којима се налазе приређивачи таквог уџбеника кад је у питању избор репрезентативних књижевних одломака и њихово насловљавање, локализовање, тумачење истог одломка на два узрасна нивоа, навођење и коментарисање непознатих речи, повезивање књижевног одломка са садржајима из граматике и правописа и др.

Указано је на чињеницу да наставници који реализују програм у дијаспори имају, према сопственом сведочењу, доста проблема са обрадом епске народне поезије, као и са уметничком лирском поезијом. Они састављачима програма сугеришу да је ученицима боље понудити што више прозних текстова, кратких, занимљивих, савремене тематике. У том смислу, додатна практична вредност ове студије Зоне Мркаљ је у понуђеном примеру радне апаратуре која би пратила народну епску песму *Марко Краљевић и бег Костјадин*, намењену средњем од три постојећа старосна узраста, као и у попису могућих активности ученика на првом и другом узрасном нивоу које би се могле укључити и у будуће уџбенике. Тридесет наведених активности, које ученике подстичу на креативан и самосталан рад, често налик на игру, могу деловати инспиративно како за наставнике српског језика и књижевности у иностранству, тако и за оне у земљи.

У студији под називом „Примери функционалног повезивања наставе књижевности и језика“ поред истицања предности унутарпредметне корелације наставних садржаја и наставних поступака у старијим разредима основне и у средњој школи, постављено је питање „да ли је могуће, а и оправдано, у млађим разредима обрађивати поједине садржаје из језика и језичке културе, узимајући као полазиште књижевни текст“ (44). За такво поступање пожељно је да текст на коме ће се додатно радити ученици већ познају. Добро је, такође, да се аутори граматика ослањају на програмом предвиђене књижевне текстове, као и да воде рачуна о адекватном избору факултативних текстова који ће ученицима бити занимљиви и привлачни за читање. Поред оваквих и сличних начелних препорука и запажања, текст обилује конкретним примерима могуће функционалне корелације наставе књижевности и језика у различитим разредима и приликом обраде различитих наставних јединица, с посебним освртом на интерпретацију лирске песме увидом у језичкостилску анализу која постаје и носећи интеграциони чинилац тумачења (на примеру песама *Љубавни расџанак* и *Песме за нас двоје* Мирослава Антића) и на функционално повезивање књижевног и језичког наставног садржаја приликом обраде усмених прозних облика с полазиштем у проучавању њиховог језика и стила.

Посебну практичну вредност за наставнике, кориснике овог приручника, има рад „Коментар нових основношколских програма у области Српски језик и књижевност“ који доноси детаљан преглед промена унетих у нове наставне програме од петог до осмог разреда основне школе, дат по разредима и по наставним подручјима. Општи закључак проистекао из таквог увида гласи да „ни овога пута није изведена радикална реформа“, те да су измене „видљиве само добрим познаваоцима предмета и стручној јавности, али не и родитељима ученика“. (70) Након таксативног навођења група предлога и критика које се упућују ауторима програма, Зона Мркаљ напомиње да би вероватно свако „ко је читао школске програме могао да допуни претходни списак дилема својим запажањима и да установи да програми често занемарују подстицање ученичке способности да логички мисле и стичу знања која ће касније користити и примењивати у свакодневном животу.“ (71) Добро је да програми буду усклађени са стандардима који, диференцирани по нивоима ученичких могућности и способности, представљају крајње исходе до којих се у раду са ученицима долази. А да ли ће жељени исходи бити остварени зависи, у великој мери, и од компетенција наставника који програм реализују. Њих такође треба прецизно дефинисати, стандардизовати, како не би све било „остављено вољи индивидуе и њеној потреби да се мање или више професионално ангажује“. (72)

Још један у низу методички изузетно корисних текстова из првог дела књиге је студија под називом „Актуелне недоумице у проучавању народне књижевности у школи“. Указујући на дилеме и питања која се у настави народне књижевности јављају у вези са жанровским особеностима усмених прозних дела, са класификацијом и терминологијом везаном за народну епiku, ауторка, на строго научним основама, нуди и решења, заправо износи нова сазнања до којих се о поменутој проблематици дошло у науци о књижевности. У посебном поглављу дати су преглед и анализа заступљености усмених прозних облика у школским програмима, уџбеницима и приручницима.

Наставник у овом раду може пронаћи поуздане научне чињенице о предању, о разлици између предања и бајке, о легендарној и шaljивој причи и новели са шaljивом тематиком. Проблематизована је подела народне епске поезије на циклусе (коју је, почетком двадесетог века, установио Павле Поповић) и као функционалнија препоручена класификација Вука С. Карацића, заснована на хронолошком принципу (према догађају/јунаку о коме се пева). Указано је на неадекватно насловљавање појединих песама (*Кнежева вечера*, *Кнежева клећва*, *Бели Виде* и др.) и на некоректност употребљаваног термина *неисторијске ђесме*, који је сада у програму замењен термином *лирско-ејске* или *ејско-лирске ђесме* (уз подједнако прихватљива решења: Вуково, *ђесме на међи*, или интернационално прихваћено – *балада*). „Уношење нових садржаја у школске програме обавезује и наставнике и ученике да, пратећи развој научне мисли и верификоване доказе, шире погледе на наставно градиво, осавременују га и доказују у школској пракси.“ (102)

У одељку „Доситејеве басне у настави“ сагледана је њихова заступљеност у школској лектури, коментарисане су жанровске особености ауторске и народне басне у односу на причу о животињама, указано на неопходност заснивања различитих приступа интерпретацији басне на различитим узрастима ученика и на могућности функционалног коришћења басне у свим наставним подобластима (језик, књижевност, култура изражавања), а посебно је истакнут значај наставног тумачења њиховог идејног слоја.

Последњи рад прве целине приручника, „Тематика Косова и Метохије у читанкама и школским програмима“, након детаљног увида у програмске и уџбеничке садржаје, закључен је констатацијама „да су у наставу уведена дела народне књижевности репрезентативна за упознавање ученика са историјском и књижевном традицијом Косова и Метохије“ (142), али да би, када је реч о ауторској књижевности, постојећи избор могао бити вишеструко допуњен.

Други део књиге, „Сусрет теорије и праксе у наставном проучавању књижевноументичког дела“, усмерен је ка конкретним примерима

обrade изабраних програмских књижевних текстова. Понуђени начини обраде афирмишу и актуализују поједине у првом делу теоријски експлициране приступе и ставове. Ауторка је изабрала да се позабави задацима за истраживачко читање народне приповетке (*Међедовић* у петом разреду и *Девојка бржа од коња* у првом разреду средње школе и у четвртном разреду гимназије), методичком обрадом одломка у основној школи (на већем броју примера), путописном књижевношћу у настави (с разрађеним пројектом за истраживачко читање путописне прозе *Људи говоре* Растка Петровића), као и наставним интерпретацијама појединачних књижевних дела – Јефимијине *Похвале кнезу Лазару*, Глишћеве *Главе шећера*, одломка из есеја Исидоре Секулић, поезије Десанке Максимовић, *Тамнице* Владислава Петковића Диса и романа *Дервиш и смрт* Меше Селимовића.

Наставници (и други читаоци) заинтересовани за актуелну методичку и наставну проблематику и стално стручно усавршавање биће сигурно заинтересовани и за књигу Зоне Мркаљ *На часовима српског језика и књижевности*.

Снежана В. Божич²⁰

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

²⁰ snezana.bozic@filfak.ni.ac.rs